

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

طُرْفَانُ الْبُكَاءِ فِي مَقَاتِلِ الشُّهَدَاءِ

میرزا محمد ابوالہیم بن محمد باقر جوہری

تأليف

مصطفیٰ لعل ناظری

با پیشگفتاری از

پروفسور اولریش مارزلف

دکتر علی بوذری

سرشناسه	جوهری: محمد ابراهیم بن محمد باقر، - ۱۲۵۳ ق.
عنوان قراردادی	طوفان البکاء فی مقاتل الشهداء
عنوان و نام پدیدآور	طوفان البکاء فی مقاتل الشهداء/ محمد ابراهیم بن محمد باقر جوهری؛ به کوشش مصطفی لعل شاطری؛ پیشگفتاری از اولریش مارزلف، علی بوذری. مشهد: انتشارات مرندیز، ۱۳۹۸.
مشخصات نشر	۷۸۳ ص.
مشخصات ظاهری	۹-۶۶۸-۱۰۶-۶۰۰-۹۷۸
شابک	فیفا
وضعیت فهرست نویسی	کتابنامه: ۷۸۳.
یادداشت	چهارده معصوم - شعر
موضوع	Fourteen Innocents of Shiite -- Poetry
موضوع	شعر مذهبی فارسی - قرن ۱۳ ق.
موضوع	Religious poetry, Persian -- 19th century
موضوع	چهارده معصوم - سرگذشتنامه
موضوع	Fourteen Innocents of Shiite -- Biography
موضوع	واقعه کربلا، ۶۱ ق - شعر
موضوع	Karbala, Battle of, Karbala, Iraq, 680 -- Poetry
موضوع	شعر فارسی - قرن ۱۳ ق.
موضوع	Persian poetry -- 19th century
شناسه افزودن	لعل شاطری، مصطفی، ۱۳۶۸ - ، گردآورنده
شناسه افزودن	مارتسولف، اولریش، ۱۹۵۳ - م.
شناسه افزودن	Marzolph, Ulrich
شناسه افزودن	بوری، علی، ۱۳۵۷ -
رده بندی کنگره	۳۶۲
رده بندی دیویی	۹۰۳۹۷
شماره کتابشناسی ملی	۸۸۱۹۱

نشر مرندیز

طوفان البکاء فی مقاتل الشهداء

مؤلف: میرزا محمد ابراهیم بن محمد باقر

تصحیح (به کوشش): مصطفی لعل شاطری

پیشگفتار: پروفسور اولریش مارزلف، دکتر علی بوذری

چاپ: دقت

نوبت چاپ: اول ۱۳۹۸

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

شابک: ۹-۶۶۸-۱۰۶-۶۰۰-۹۷۸

دفتر نشر: مشهد - خیابان آبکوه ۷ - دانشسرای ۸ - شماره ۹۰

تلفن: ۳۷۲۴۴۶۵ - ۵۱ | دورنگار: ۳۷۲۵۱۳۰۲ - ۵۱ | www.marandiz.com

تمام حقوق چاپ و نشر این اثر طبق قرارداد محفوظ است و هرگونه چاپ و تکرار از محتوای این کتاب بدون اجازه کتبی ممنوع است.

متخلل به موجب قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان تحت پیگرد قانونی قرار میگیرند.

قیمت: ۱۴۵,۰۰۰ تومان

فهرست مطالب

پیشگفتار.....	۹۰
دییاجه.....	۱۳
مقدمه.....	۱۷
دییاجه مؤلف.....	۳۷
چهار بند: رتعه‌زیه اباعبدالله الحسین (ع) ^۱	۵۳
آتشکده اول: کیفیت احوال حبیب خدا محمد مصطفی (ص) ^۲	۶۱
شعله اول: تبعوث پیغمبری شدن و دعوت کردن و اذیت بسیار از ابو جهل و سایر اعراب دیدن.....	۶۲
شعله دوم: نیت مدینه حمزه (ع) شیرشکار و ذکر مصیبت جعفر طیار.....	۷۳
شعله سوم: به بستر رض نتادن آمد مختار (ع) و میراث بخشیدن به حیدر گزار (ع) و وداع اصحاب.....	۸۴
شعله چهارم: وداع خاتره (ع) و وداع اصحاب را و قصاص خواستن سواده بن قیس.....	۹۲
شعله پنجم: خواب دیدن آله بیت (ع) رسول خدا (ص) و استیلای مرضی آن بزرگوار.....	۱۰۰
شعله ششم: آمدن عزرائیل و وفات خاتم الانبیا محمد مصطفی (ص) ^۳	۱۰۶
آتشکده دوم: ذکر احوال بتول عذرا فاطمه زهرا (ع) ^۴	۱۱۳
شعله اول: عروسی رفتن فاطمه (ع) به محفل زنان قیس.....	۱۱۴
شعله دوم: دیدن آدم و حوا تمثال حضرت فاطمه (ع) را در محراب و اقرار به کنیزی و غلامی نمودن.....	۱۲۲
شعله سوم: تزویج بتول عذرا فاطمه زهرا (ع) با پسر عم رسول خدا (ص).....	۱۲۹
شعله چهارم: ذکر بعضی از زحمات فاطمه (ع) در دار دنیای فانی از آن ماکرین روزه گرسنه به سر بردن.....	۱۳۷
شعله پنجم: خلافت نمودن ابوبکر و منزوی شدن امیر مؤمنان علی (ع) ^۵	۱۴۳
شعله ششم: آتش به در خانه فاطمه (ع) افروختن و پهلوی آن مُحَدَّره شکستن و محاسن سقط شدن.....	۱۴۸
شعله هفتم: مکالمات امیر المؤمنین (ع) در مسجد و آمدن فاطمه (ع) با زنان بنی هاشم به مسجد رسول خدا (ص) ^۶	۱۵۴
شعله هشتم: بیث الاحزان رفتن فاطمه (ع) و گریه و زاری کردن و پدر بزرگوار را خواب دیدن.....	۱۶۱
شعله نهم: وصیت نمودن فاطمه (ع) به امیر مؤمنان (ع) و رحلت کردن آن مُحَدَّره به سوی فردوسی جاودان.....	۱۶۷
آتشکده سوم: ذکر احوال امیر مؤمنان مولای متقیان علی بن ابی طالب (ع) ^۷	۱۷۵
شعله اول: در تولد امام المشارق و المغرب، مظهر العجایب، علی بن ابی طالب (ع) ^۸	۱۷۶

- شعله دوم: ساقی نامه به جهت مقدمه غزوه خیبر و سبب منظوم شدن این رزم قیامت اثر ۱۸۴
- شعله سوم: سه نوبت شکست خوردنِ اسلامیان و وعده سردار دادنِ حبیبِ خدا ﷺ اهل اسلام را ۱۸۸
- شعله چهارم: زایت بخشیدنِ احمد مختار به صاحبِ ذوالفقار و فرستادن به مُحاربه خیبریان ۱۹۱
- شعله پنجم: مُحاربه حیدر گزار ﷺ با حارثِ بدکار و به جهنم فرستادنِ آن تبهکار ۱۹۸
- شعله ششم: مُحاربه حیدر گزار ﷺ با مَرْحَب و به جاه و پل رفتنِ مَرْحَبِ خَیتری از ضربتِ ذوالفقار حیدری ۲۰۵
- شعله هفتم: از خندقِ خَیبر جستنِ امیر مومنان ﷺ و درِ خَیبر کردن و امان خواستنِ موسائیان از مولای متقیان ۲۱۲
- شعله هشتم: داخل شدنِ حضرت خَیر الانام با لشکرِ اسلام به قلعه خَیبر و به تصرف در آوردنِ آن ۲۱۹
- شعله نهم: غیبتِ به کوفه آمدنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ مُلْجَم و مقدمه شبِ نوزدهمِ ماهِ رمضان و خبرِ شهادتِ خَیبر ۲۲۳
- شعله دهم: به مسجدِ فاطمه سلطانِ اوصیاء و ضربتِ خوردنِ از دستِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ وَلَدِ الزَّیْنَا ۲۳۱
- شعله یازدهم: استنادهای بیست و نهمی ضربتِ خوردنِ خَلِیفَةُ اللَّهِ الْأَعْظَم امیرالمؤمنین ﷺ ۲۳۹
- شعله دوازدهم: گرفتار شدنِ امیر مومنان ﷺ و به خانه بردنِ ابوتراب و وصیت نمودنِ آن جنابِ اهل بیتِ بی‌کسِ خویش را و ناله و بی‌آری زدنِ بَنَدَرَاتِ حرمِ محترم ۲۴۲
- شعله سیزدهم: کیفیتِ وفاتِ حیدر گزار ﷺ و تشریفِ هایلِه ماتمِ داریِ اهل بیتِ اطهار ﷺ ۲۵۰
- شعله چهاردهم: دفن کردنِ شیر خدا را بر طویله و حکایتِ جان نثاریِ آن غریبِ نابینا ۲۵۶
- آنشکده چهارم: کیفیتِ خلافت و شهادتِ امامِ حسن ۲۶۳
- شعله اول: بیعت کردن و بیعت شکستنِ اصحابِ آن جناب ۲۶۴
- شعله دوم: کیفیتِ شهادتِ سَیِّدِ مُمْتَخَنِ امامِ حسن ﷺ به ۲۷۳
- آنشکده پنجم: کیفیتِ احوالِ مظلومِ آلِ عَبا شَمْسِ الْمَشْرِقِینِ ابا عبد الله ۲۸۱
- شعله اول: تولدِ خَاصِ آلِ عَبا جنابِ سَیِّدِ الشُّهَدَا ۲۸۲
- شعله دوم: بیرون رفتنِ مظلومِ کربلا با حرمِ محترم و اصحاب از مدینه طَیْبَه به سمتِ کوفه ۲۹۲
- شعله سوم: فرستادنِ آن میوه بوستانِ خَلیل، مسلم بن عَقیل به کوفه و بیعت بستن و شکستنِ ۳۰۱
- شعله چهارم: شهادتِ مسلم بن عَقیل و هانی بن عَروه به حکمِ ابنِ زیاد بی بنیاد ۳۰۸
- شعله پنجم: گریختنِ طفلانِ مسلم از زندان و گرفتار شدنِ به چنگِ حارثِ بی ایمان ۳۱۷
- شعله ششم: کیفیتِ شهادتِ طفلانِ مسلم، محمد و ابراهیم، به تیغِ جفایِ حارثِ کافر ۳۲۴
- شعله هفتم: حرکتِ از مکه به کربلا و گزارشِ بعضی از منازل و ملحق شدنِ زُهَیر به لشکرِ آن سُلطانیِ نظیر ۳۳۰
- شعله هشتم: گزارشِ منزلِ زبالة و برگشتنِ دنیا طلبانِ از آن جناب و سِرِّ راه گرفتنِ خُز و ورود به کربلا ۳۳۷
- شعله نهم: لشکر جمع شدنِ در کربلا و مکالماتِ عمرِ سعد با سَیِّدِ الشُّهَدَا ﷺ و شمرِ خدا شناس با حضرتِ عَباسِ ۳۴۴
- شعله دهم: کیفیتِ شبِ عاشورا و وداعِ طاعتِ پروردگار و بدرودِ اهل بیتِ اطهار ﷺ نمودن ۳۵۱

شعله یازدهم: بیان تعداد اسامی شهدای کربلای پر بلا	۳۵۹
شعله دوازدهم: کیفیت شهادت خُربن یزید ریاحی و پسر و برادر خُرو و بعضی از یارانِ جان نثار	۳۶۱
شعله سیزدهم: شهادت وهب و جمعی دیگر از یاران سیدالشهدا (علیه السلام)	۳۶۹
شعله چهاردهم: شهادت مسلم بن عوسجه و حبیب بن مظاهر و نافع بن هلال بَخلی و شُرادات را از پا درآوردن و جنگ مغلوبه شدن و جمعی از یاران به فیض شهادت رسیدن	۳۷۵
شعله پانزدهم: نمازِ ظهرِ عاشورا خواندنِ امامِ مُبین به عنوان نمازِ خوف با بقیه اصحابِ یمین	۳۸۲
شعله شانزدهم: شهادت عابس و هاشم پسرِ عمِ عمرِ سعد و شهادت فضل بن علی (علیه السلام) و جمعی از اصحاب	۳۸۶
شعله هفدهم: کیفیت شهادتِ جُوزِ آزاد کرده ابودرغفاری و حکایتِ شهادتِ غلامِ تُرکِ امامِ زین العابدین (علیه السلام)	۳۹۸
شعله هجدهم: کیفیت شهادتِ هشت نفر از اولادِ عقیل، سه نفر از اولادِ جعفرِ طیار و شش نفر از اولادِ علی (علیه السلام)	۴۰۴
شعله نوزدهم: کیفیت شهادتِ احمد، ابوالقاسم و عبدالله اکبر، اولادِ امامِ حسن (علیه السلام)	۴۰۸
شعله بیستم: روسی قاسم بن حسن (علیه السلام) و وداعِ آن عالی مقام با اهل بیت (علیهم السلام)	۴۱۴
شعله بیست و یکم: شهادتِ ابنِ حسن (علیه السلام) و ابوبکر برادرِ او	۴۲۰
شعله بیست و دوم: وداعِ ابنِ حضرتِ عَبّاس (علیه السلام)	۴۲۸
شعله بیست و سوم: شهادتِ حضرتِ عَبّاس (علیه السلام)	۴۳۴
شعله بیست و چهارم: وداعِ کربلایِ اهل بیت (علیهم السلام) را و تیراق پوشیدن از برای جَهاد	۴۴۰
شعله بیست و پنجم: شهادتِ علی (علیه السلام) هیم ده ساله و جعفر برادرِ او	۴۴۷
شعله بیست و ششم: قربانی کردنِ ابراهیم (علیه السلام) اسدِ اعیل (علیه السلام) را	۴۵۶
شعله بیست و هفتم: برخی از کیفیتِ عالمِ دُرِّ شهادتِ علی اصغر (علیه السلام)	۴۶۴
شعله بیست و هشتم: وداعِ شمسُ المَشرِقینِ اباعبداللهِ حَمدین (علیه السلام) اهل بیت (علیهم السلام) را و اسلحه بر خود آراستن	۴۷۲
شعله بیست و نهم: آمدنِ رَعهَرِ جَنی و مَنصورِ مَلِک به یاریِ آن امام و مأمورین برگشتن از خدمتِ حضرت	۴۸۰
شعله سیام: مُحارِبِه سَیدالشهدا (علیه السلام) با یزیدِ اَبَطحی و به نیرانِ مَردودِ آن مَردود	۴۸۷
شعله سی و یکم: کارزار نمودنِ آن هادیِ نجات و راندنِ ذوالجَناح به شَطِ قَرات و راجع نمودن به خیمه گاه	۴۹۳
شعله سی و دوم: سلطانِ قَیسِ هندی و به طغیِ اَرضِ رَفتنِ حضرت از کربلا به هندوستان و قتلِ اَبراهیم بر خلاصی دادن	۴۹۸
شعله سی و سوم: رَفتنِ حضرتِ عَبّاس (علیه السلام) با امامِ ناس به میدانِ اَشقیّا و شهادتِ عَبّاس (علیه السلام) و از ذوالجَناح افتادنِ امامِ مظلوم بنا به روایتِ مفید	۵۰۴
شعله سی و چهارم: وقایعی که در آن دشتِ پر بلا بر فرزندِ رسولِ خدا (صلی الله علیه و آله) رخ داد تا زمانِ شهادت	۵۱۰
شعله سی و پنجم: آمدنِ نَصْرانی به قصدِ قتلِ آن مسیحِ ثانی به حکمِ عمرِ نیرانی و مسلمان و شهید شدن	۵۱۷
شعله سی و ششم: شهادتِ عبدالله بن حسن (علیه السلام) در آغوشِ عَمِّ خود	۵۲۳
شعله سی و هفتم: کیفیتِ شهادتِ خامسِ آلِ عباسِ یکَه تازِه میدانِ کربلا، شمسُ المَشرِقینِ اباعبداللهِ الحسین (علیه السلام)	۵۲۹
شعله سی و هشتم: آمدنِ ذوالجَناح به قتلگاه و از آنجا به خیمه گاه رَفتن	۵۳۵

شعله سی و نهم: غارت کردن و اسیر نمودنِ اهل بیت علیهم السلام و تعزیه داری در قتلگاه بر نعش های شهیدان ... ۵۳۹
 شعله چهلم: کیفیت ساریانِ حُسرانِ مأل و قطع نمودنِ دست های مولای خود را در قتلگاه و سیاه
 شدنِ روی آن روسیاه به نفرینِ رسولِ خدا صلی الله علیه و آله ۵۴۶

آتشکده ششم: کیفیت احوالِ کثیر الإختلالِ امامِ زین العابدین علیه السلام ۵۵۳

شعله اول: ورودِ اهل بیت علیهم السلام به کوفه و مُسلمِ گجکار و گزارشِ اهل بیت علیهم السلام در آن دیار ۵۵۴
 شعله دوم: وارد شدنِ امامِ زین العابدین علیه السلام با اهل بیتِ طاهرین علیهم السلام به مجلسِ ابنِ زیادِ بی دین .. ۵۶۲
 شعله سوم: عبدالله غفیف و گزارشِ اهل بیت علیهم السلام در راه شام و حکایتِ دیرِ نصرانی ۵۶۷
 شعله چهارم: حکایتِ ملعونی که در راه شام از جمله مُستحفظینِ سرِ مبارکِ آن حضرت بود و خدادادی بنیاد .. ۵۷۴
 شعله پنجم: ورودِ اهل بیت علیهم السلام به دارالنجفای شام و خرابه نشستنِ اولادِ خیرالانام ۵۸۱
 شعله ششم: رفتنِ اهل بیت علیهم السلام به مجلسِ یزیدِ شریر و کنیزِ خواستنِ شامی سکینه و کلثوم را .. ۵۸۶
 شعله هفتم: حضورِ رنک و مجلسِ یزید و خطبه خواندنِ امامِ زین العابدین علیه السلام در مسجد ۵۹۴
 شعله هشتم: وفاتِ رفید دخیل "سید" علیه السلام و خواب دیدنِ سکینه و هند زنی یزید و نادام شدنِ
 آن پلید و تعزیه داریِ اهل بیت علیهم السلام ۶۰۱

شعله نهم: مرخص شدنِ اهل بیت علیهم السلام از شام به کربلا و از آن جا به مدینه حضرتِ خیرالانام ۶۰۷
 شعله دهم: گریستنِ سیدِ سجاد علیه السلام و ماجرای مردِ بخت و خواب دیدنِ زینب خاتون علیه السلام مادرِ خود را ۶۱۴
 شعله یازدهم: برخی از احوالاتِ امامِ زین العابدین علیه السلام و وفاتِ آن بزرگوار از جورِ بنی امیه بدکردار .. ۶۲۰

آتشکده هفتم: کیفیت احوالِ خروج کنندگان و یاری کنندگانِ سیدِ شهید علیه السلام ۶۲۷

شعله اول: خروجِ مختار و فادار و کیفیتِ قتلِ ابنِ زیادِ بی بند ۶۲۸
 شعله دوم: قتلِ قاتلانِ امامِ کبار به دستِ مختار و به نیرانِ فرستادنِ زینب و خولی ۶۳۴
 شعله سوم: کیفیتِ انتقالِ خلافتِ به بنی عباس و جمع نمودنِ احمد سَفّاح بنی امیه را ۶۴۰
 شعله چهارم: قطعِ نسلِ نمودنِ سَفّاح بنی امیه را ۶۴۷
 شعله پنجم: خراب کردنِ شام را امیر تیمور گورکانی به غضبِ آلِ ابوسفیانی ۶۵۵

آتشکده هشتم: کیفیتِ شهادتِ امامِ محمد باقر علیه السلام و امامِ جعفر صادق علیه السلام ۶۶۱

شعله اول: کیفیتِ شهادتِ امامِ محمد باقر علیه السلام ۶۶۲
 شعله دوم: شرحِ بعضی از معجزات و کیفیتِ شهادتِ امامِ جعفر صادق علیه السلام ۶۶۷

آتشکده نهم: کیفیتِ شهادتِ امامِ موسی کاظم علیه السلام ۶۷۵

شعله اول: بر تخت نشستنِ هارونِ دون و رفتنِ علی بن اسماعیل به نزد آن ملعون و آتشِ فتنه
 افروختن و طلبیدنِ هارونِ لعینِ حضرت را به بغداد ۶۷۶

۶۸۲ ...	شعله دوم: در ذکر اسیری و شهادت مقتول زهر جفای اهل ظلم، سرور اعظم امام موسی کاظم علیه السلام
۶۹۱	آتشکده دهم: در ذکر احوال کثیر الاختلال زبده اصفیا، حضرت امام رضا علیه السلام
۶۹۲ ...	شعله اول: تشریف بردن امام ثامن علیه السلام به جانب خراسان و وقایعی که در میان آن حضرت و مأمون روی داد
۶۹۹ ...	شعله دوم: شهادت امام آخیار به ظلم مأمون غدار و حکایت دفن آن جناب در قبه هارون ملعون
۷۰۷	آتشکده یازدهم: کیفیت احوال امامین همامین امام محمد تقی علیه السلام و امام علی النقی علیه السلام
۷۰۸ ...	شعله اول: کیفیت شهادت امام محمد تقی علیه السلام به زهر جفای دختر مأمون ملعون، اُم الفضل ملعونه
۷۱۲	شعله دوم: کیفیت شهادت نور دیده احمد مختار، امام علی النقی علیه السلام
۷۱۷ ...	آتشکده دوازدهم: کیفیت شهادت امام حسن عسکری علیه السلام و برخی از احوالات قائم آل محمد علیه السلام
۷۱۸	شعله اول: مضمحل از کیفیت شهادت امام حسن عسکری علیه السلام
۷۲۱ ...	شعله دوم: بیان برخی از احوالات خاتم الأوصیاء الإمام المنتظر المظفر صاحب الزمان (عج)
۷۲۵	خاتمه
۷۳۵	ضمائم
۷۷۴	فهرست منابع

پیشگفتار

با اعلام تشیع به عنوان مذهب رسمی ایران در دوره صفوی، مراسم یادبود اهل البیت (ع) همچون دسته گردانی، سینه زنی، نوحه خوانی، تعزیه، روضه خوانی و غیره که نمودهایی از جامعه شیعه بود، در دوره قاجار به شکل مجلل تر و باشکوه تری برگزار شد. این گرایش در چاپ کتاب ها نیز تأثیر گذاشت و کتاب های چاپی دوره قاجار نیز به بیان و ارائه تاریخ از منظر شیعه پرداخته اند. در وهله اول، شیعیان برای خانواده پیامبر اعظم (ص)، به ویژه دخترش فاطمه (س)، دامادش اَبی بن ابی طالب (ع) و دو نوه اش حسن و حسین (ع) برتری خاصی قائل بودند. در وهله دوم، تأییدات ویژه ای بر وقایع مرتبط با واقعه کربلا وجود دارد که در این واقعه، مرگ ناگوار امام سوم شیعیان، حسین بن علی (ع) و یاران او باعث ایجاد ضربه روحی و رنجش در خاطر شیعیان شد. پیش از این نخستین امام شیعیان، پسرعمو و داماد پیامبر (ص)، امام علی (ع)، به شیوه ای دلخراش، به شهادت رسید و به دنبال آن شهادت امام حسین (ع) در کربلا واقع شد و سرنوشت مشابهی که برای اکثر امان بعد از شیعه اتفاق افتاد. پیروان پرهیزگار شریعت شیعه هم راستا با اقامه عزاداری برای شهادت امانه ها، به تکذیب مداوم مشروعیت قدرت های حاکم که از منظر آنان حاکمان ناحق و غاصب بودند، به عنوان یک بعد غم انگیز تجربه تاریخی خود اشاره کرده و به خاطر آن سوگواری می کردند. این امر به طور قطع زمانی تغییر کرد که حاکمان صفوی، تشیع را به عنوان مذهب رسمی در ایران اعلام کردند. زمانی که دودمان قاجار حکومت را در ایران به دست گرفت، مذهب شیعه پیوند کامل با فرهنگ ایران پیدا کرده بود و حمایت بی قید و شرط حاکمان قاجار، به ویژه ناصرالدین شاه، باعث افزایش او، باعث پیش برد این هدف شد.

علاوه بر حمایت حکومتی از نهضت شیعه، پیشرفت در زمینه فنون چاپ نیز به گسترش بیشتر پیام شیعیان کمک کرد. در دهه های اول قرن سیزدهم هجری قمری، چاپ به دوروش سری و سنگی به ایران وارد شد و به سرعت مقامات رسمی و همچنین افراد غیر رسمی متوجه قابلیت عظیم چاپ برای انتشار پیام های مذهبی شدند. در حالی که پیش از این، تولید کتاب ها در قالب نسخه های خطی، توأم با فرآیند خسته کننده و وقت گیر استنساخ بود، تکنیک های جدید اجازه تولید و متعاقباً انتشار صدها نسخه، در یک چاپ را می داد. ورود صنعت چاپ به ایران باعث شد تا ادبیات مذهبی از قالب نسخه های محدود خطی و حافظه شفاهی و از دست

نخبگان و علما خارج شود و به شکل مکتوب در اختیار عموم مردم قرار گیرد و این موضوع باعث شد که اعتقادات مذهبی بیشتر به عمق جان جامعه رسوخ کند.

دوره نخست چاپ که دوره کوتاه مدت چاپ سربی بود، حدود شصت کتاب تولید شده که بیشتر آن‌ها دارای ماهیت و رویکرد مذهبی بودند. کتب منتشرشده شامل قرآن (نخستین چاپ سربی ۱۲۴۲ق) و رساله‌های مذهبی گردآوری شده از سوی محقق گران قدر قرن هفدهم میلادی، علامه محمدباقر مجلسی، بود که امروزه همچنان به عنوان یکی از مهم‌ترین نویسندگان جهان اسلام و به ویژه در میان شیعیان شمرده می‌شود. بسیاری از موارد چاپ سربی در این دوره توسط یکی از رجال دولتی به نام منوچهر خان گرجی حمایت می‌شد - که با عنوان افتخاری معتمدالدوله بیشتر شناخته شده است - و صاحب فعال‌ترین مرکز چاپ در اصفهان و تهران بود. در حالی که انتشار آثار علمی علامه مجلسی و دیگر نویسندگان کهن شیعه باهدف در دسترس بردن آثارشان برای نسل جدید عالمان شیعه انجام می‌شد، کتاب‌های دیگری نیز با ماهیت مذهب و باهدف حمایت از مذهب و موضوعاتی آرمانی رایج در میان شیعیان به شیوه‌ای پرمخاطب ارائه می‌گرفت. به عنوان مثال، یکی از مواردی که مکرراً چاپ شد، جزوه‌ای معروف به رساله حُسنیه به نام ایراد کتاب که به عالمان مختلفی نسبت داده‌اند، احتمالاً در دوره صفویه تألیف شده است. رساله حُسنیه نسخه شیعی از داستان «تودد، کنیز بی نظیر» از کتاب هزارویک شب (شب ۴۳۲ تا ۴۵۹ از ترجمه تسوجی) است که در آن یک کنیز دانا، بر تمام فاضلان دربار خلیفه در یک مسابقه علمی پیروز می‌شود. در حالی که تودد آگاهی فراوان خود را در زمینه‌های مختلف دانش عمومی و تخصصی نشان داده، در رساله حُسنیه، با مغلوب شدن علمای اهل سنت اقدام به نشان دادن برتری روی مذهب شیعه نیز کرده است.

در این دوره کتاب‌های متعددی در حوزه ادبیات مذهبی، خاصه روایت سربازان، به واقع کربلا منتشر شد که از آن جمله می‌توان به اسرار الشهادة از اسماعیل خان سرباز سربازی (نخستین چاپ ۱۲۶۸ق)، حبیب الاوصاف از میرزا حبیب‌الله (نخستین چاپ مصور ۱۳۰۸ق)، ماتمکده از قربان بن رمضان قزوینی رودباری (نخستین چاپ مصور ۱۲۶۶ق) و دیگر کتاب‌ها اشاره کرد. یکی از مهم‌ترین کتاب‌هایی که در این دوره به کرات منتشر شد کتاب طوفان البكاء به قلم ابراهیم بن محمدباقر جوهری (درگذشت ۱۲۵۳ق) بود که سرگذشتی از تاریخ اولیه مسلمانان طبق روایات شیعیان را ارائه می‌دهد و از حضرت محمد (ص) و خانواده ایشان تا امام مهدی (ع) بخش‌بندی شده است. این کتاب که اکنون نسخه احیاء شده آن را در اختیار داریم، کتابی است که در حدود یک قرن و نیم پیش در دسترس عموم قرار داشته و باهدف مشابهی همچون تقویت ابعاد

محبوبیت اسلام شیعی، در دوره قاجار منتشر شده است. همان طور که از عنوان کتاب متوجه می شویم، تمرکز آن بر عزا و سوگواری می باشد که بیان مناسبی از عواطف ناشی از بی عدالتی هایی تجربه شده توسط شیعیان است. علاوه بر نسخه های خطی، در حدود شش نسخه چاپ شده به شیوه سربی و بیش از چهل نسخه به شیوه سنگی، تهیه و منتشر شده است.

این کتاب از دو منظر قابل ارزیابی و ارزش گذاری است: نخست آن که به دلیل کثرت چاپ، تأثیرگذارترین کتابی است که در این حوزه منتشر شده است. شکی نیست که طوفان البكاء از جمله کتاب هایی محسوب می گردد که در دوره قاجار بیشترین چاپ را داشته و از پرفروش ترین کتاب های دوره قاجار بوده است. با توجه به اینکه هر نوبت چاپ مجزا منجر به انتشار ۳۰۰ تا ۵۰۰ نسخه می گردد، احتمالاً بیش از بیست هزار نسخه از کتاب در سطح بازار کتاب ایران در دوره قاجاریه وارد شده است. خواه این به دلیل سیاست ناشران و متولیان باشد، خواه به دلیل استقبال عمومی مخاطبان، این کتاب یکی از ارکان شکل گیری باورهای مذهبی شیعی در دوره قاجار بوده است. باین حال ما اطمینان نمی نه تنها باید این متن را به عنوان یک متن تاریخی در نظر بگیرند، بلکه باید این کتاب را مثلاً به بزاری، برای دانستن فرهنگ عامه و باورهای مردمی و آنچه شکل دهنده جامعه شیعی در دوره قاجار است مورد بررسی قرار دهند و نباید از نظر دور کنند که در این کتاب باورهای عامه و داستان های مردمی در کنار احادیث و اتفاقات واقعی در هم بافته شده است.

از منظر دیگر این کتاب به لحاظ تصاویر فراوان قابل توجه و بررسی است: نسخه های مصور کتاب اغلب در بردارنده پیام مذهبی از طریق تصویرسازی صحنه های گیرای احساسی نیز هستند. از سال های اولیه انتشار، این کتاب به شکل مسود در اختیار مردم قرار گرفت و بزرگترین مصوران دوران این کتاب را بارها مصور کرده اند. تا به چاپ های سربی این کتاب به غیر از نخستین چاپ به سال ۱۲۶۰ ق، مصور هستند (۲۶۵ ق، ۱۲۴۹ ق، ۱۲۷۰ ق، ۱۲۷۳ ق و ۱۲۷۵ ق)، سنت مصورسازی این کتاب در کتاب های چاپ سنگی منتهی به یافت و تصاویر آن تبدیل به الگویی برای مصورسازی کتاب های مذهبی شد. گرچه در اواخر قرن سیزده و اوایل قرن چهارده، افزایش افراد باسواد در جامعه باعث شد تا نیاز به تصویر در کتاب های چاپ سنگی کمتر احساس شود و رفته رفته از تعداد تصاویر کتاب های کاسته شود، ولی همچنان چاپ های متأخر کتاب طوفان البكاء شامل تصاویر ارزشمند بود.

جالب توجه آن است که احتمالاً تاریخ نشر کتاب، سؤالات بیشتری را برای پاسخ گویی به وجود می آورد و در اینجاست که تحقیقات پیش رو برای رسیدن به ارزیابی مناسب این کتاب ضروری است. از منظر یک محقق بی طرف، از مهم ترین سؤالات این است که آیا انتشار کتاب طوفان البكاء

به تقاضای مردم پاسخ داد یا برای بالا بردن احساسات مذهبی مردم منتشر شده است؟ به عبارت دیگر، آیا این کتاب به علت نشان دادن ایده‌آل‌ها و آرمان‌ها مذهبی تشیع، در بین احساسات مردم پرطرفدار شده بود و یا آن را آگاهانه بارها و بارها با یک برنامه خاص منتشر کردند؟ و یا چون کتاب دربردارنده محتوای مطلوبی در راستای تقویت مذهبی مردم و در نتیجه ایجاد پیوند محکم بین هویت ملی با انگیزه مذهبی ارائه می‌کرد، آن را به چاپ مکرر رساندند؟ پاسخ به این سؤالات آسان نیست و احتمالاً تا حدودی شبیه به معمای مشهور است که ابتدا مرغ بوده یا تخم مرغ. اما به جای اینکه صرفاً محبوبیت کتاب به دلیل احساسات قبلی مخاطبان در نظر بگیریم، باید بازار را برای آگاهانه کتاب را برای دستیابی به یک هدف خاص را هم در نظر داشته باشیم.

اگرچه وضعیت کنونی، تحقیق به ما اجازه یافتن پاسخ قطعی را نمی‌دهد، اما خط سیر کتاب در گذر زمان و طی کردن مراحل مختلف تولید، می‌تواند موضوع قابل توجه باشد؛ از نسخ خطی اولیه تا نسخه‌های مختلف چاپ شده به شیوه سربی و سنگی که در دوره قاجار به چاپ رسیده است. اگرچه سرنوشت ذاب پس از پایان دوره قاجار در ابهام نسبی قرار دارد، اما درست قبل از انقلاب ایران در سال ۱۳۵۷، روشیر مجموعه که در کتابچه‌های محبوب ارزان قیمت گردآوری شده بود و همچنین سرب کتاب منبوس که ماهیت داستانی داشتند، توسط کتاب‌فروشان خیابان ناصرخسرو تهران، چاپ و رسید. در مجموع پس از چهل سالی که از آن می‌گذرد، سرانجام این کتاب از اینکه صرفاً یک کتاب با مخاطب عام باشد به متنی تبدیل گردیده که مستحق مطالعه جدی است، خواه به عنوان یک گزارش واقعی در مورد وقایع تاریخی از منظر شیعه و خواه به عنوان یک نمونه از ادبیات دینی محبوب دوره قاجار که تأثیر آن تا به امروز ادامه دارد. در پایان باید از احیاکننده کتاب، آقای مصطفی علی شاطری، جهت تلاش برای اینکه چنین متن تأثیرگذاری را از دوره قاجار در یک نسخه مسداده در دسترس مخاطبان مدرن قرار داده است، تقدیر شود. هدف او این بود که محققان آینده بتوانند با مراجعه به یک متن معتبر که بر پایه نسخه‌های موجود و توضیحات تکمیلی گردآوری شده است، هم محتوای کتاب و هم تأثیر آن را دریابند.

اولریش مارزلف و علی بودری

تابستان ۱۳۹۸